

Restaurování sousoší sv. Václava před Jezuitskou kolejí v Kutné Hoře

BcA. Jakub Ďoubal

KONTAKT: jakub.doubal@seznam.cz

V minulých dvou letech mi bylo umožněno pracovat na projektu opravy barokních sousoší před Jezuitskou kolejí v Kutné Hoře, která je zapsána jako součást světového kulturního dědictví UNESCO.

Barokní soubor sousoší vznikl jako dovršení ambiciózního projektu Jezuitské koleje. V rámci tohoto počínu byl vybudován nový příchod od města podél koleje ke Svatobarborskému chrámu na způsob mostu. Uměle vytvořený terén před průčelím koleje byl zpevněn masivní parapetní zdí, na které pak bylo v letech 1707–1716 osazeno dvanáct sousoší světců¹, jejichž autorem je jezuitský koadjutor František Baugut.² Sochařská výzdoba tohoto mostu před kolejí je výrazem snahy vytvořit významovou paralelu mezi pražským Karlovým mostem, směřujícím od jezuitského Klementina na Pražský hrad a obdobnou situací v Kutné Hoře, kde most vede od koleje ke královské rezidenci ve Vlašském dvoře. Most spojoval jezuitskou doménu s centrem města. Směřoval od Svatobarborského chrámu a koleje k jezuitskému gymnasiu a semináři zřízenému v Hrádku a dále pak k radnici a mincovně s panovnickou rezidencí, měl spojit město s prostorem, ze kterého jezuité v duchu rekatolizace šířili svoji moc. Fakt, že kutnohorskí jezuité měli rozvržení výzdoby mostu ve svém teritoriu plně v rukou, dal vzniknout ve své ikonografické ucelenosti unikátnímu souboru barokních sousoší.

Všechny sochy před Jezuitskou kolejí jsou zhotoveny z kutnohorského vápence. Jedná se o hrubozrnný biodetritický vápenec, vyznačující se vysokou porozitou (23–25 %) a nasákavostí, která se pohybuje v rozmezí 7–10 % s vysokou hodnotou obsahu CaCO_3 , která se pohybuje v okolí 80 %.

Hlavní příčinou koroze tohoto kamene je přeměna vápence na sádrovec, která je způsobena chemickou korozí uhličitánu vápenatého (CaCO_3), při které dochází chemickou reakcí uhličitánu vápenatého s oxidy síry k jeho přeměně na síran vápenatý (sádrovec – $\text{CaSO}_4 \cdot 2\text{H}_2\text{O}$). Vzhledem k tomu, že sádrovec je výrazně rozpustnější než vápenec, dochází v místech vystavených srážkové vodě k vymývání povrchu a následnému usazování sádrovce v místech srážkových stínů a tvorbě nepropustných sádrovcových krust. Místa s nakoncentrovaným sádrovcem a sádrovcové krusty mají odlišné fyzikální vlastnosti a při cyklických klimatických změnách dochází k narušování materiálu a deformaci tvarů a postupné ztrátě povrchového reliéfu.

Sousoší sv. Václava je centrální a největší skulpturou celého osově koncipovaného souboru sochařské výzdoby. Skulptura vznikla v roce 1716.³ Sousoší sv. Václava tvoří postava sv. Václava stojícího na drobném soklu. Po stranách soklu jsou dva andělé nesoucí boleslavské paládium a orlici, a v čele před soklem leží lev. Tento výjev nese bohatě zdobený podstavec s eucharistickými motivy a reliéfem zobrazujícím zavraždění knížete Václava bratrem Boleslavem. Po stranách podstavce stojí dvě postavy, vlevo sv. Ludmila, vpravo sv. Vít. Trojúhelníkovou kompozicí uzavírají po stranách andělé štítonoši nesoucí obrazy Kosmy a Damiána jako odkaz na kostel před jehož branami byl sv. Václav zavražděn.

Stav památky před restaurováním by se dal označit za vážný. Tmavé sádrovcové krusty pokrývaly povrch ve srážkových stínech přibližně na čtvrtině povrchu. Pod těmito krustami kámen místy zcela ztrácel pevnost a docházelo k jeho vydrolování. Masivní krusty v některých místech zcela deformovaly tvar a lokálně došlo k odpadnutí celých částí modelace. Povrch kamene vystavený srážkové vodě byl vymyt o několik milimetrů, přičemž z povrchu vystupuje odolnější karbonátový materiál bioklastů, především prizmatických vrstviček schránek mlžů, tak vytváří výrazně pozitivní reliéf. Spodní části skulptury byly navíc poškozeny mechanicky,

1 třinácté sousoší sv. Jana Nepomuckého bylo doplněno ve čtyřicátých letech 18. století

2 narozen 1668 ve Vartenberku – zemřel 1725 v Jihlavě

3 určeno chronogramem – **DIVO / BOHEMIAE VTE / LARI / PII CLIEN- / TES / D (ONO) D (AT) D (EDICAT) (1716)**

což pravděpodobně způsobily nesčetné davy turistů, jež se nespokojí pouze s vizuálním vjemem, ale touží i po haptické zkušenosti s materiálem, který přežival staletí. Nejzachovalejší částí sousoší se zdál být reliéf na podstavci zobrazující zavraždění sv. Václava. Zde byl zachován povrchový reliéf a nedošlo k omytí tvaru. Při průzkumu však bylo zjištěno, že povrch tvoří kompaktní sádrovcová krusta, která byla navíc přetřená disperzním nátěrem a pod touto vrstvou je kámen velmi zpískovatělý a dochází k jeho vydrolování.

Špatný stav kamen se projevil již v minulosti a sousoší prošlo celou řadou oprav. Setkali jsme se s celou škálou více či méně zdařilých vysprávek od vápenných tmelů, které byly zdařilé jak výtvarně tak technologicky, až po nepropustné cementové tmely osazené na kovové armatury v jejichž okolí byl kámen totálně degradován a často se odděloval spolu s kusy původního kamene.

Restaurování sousoší sv. Václava a sedmi dalších sousoší navázalo na první etapu restaurování při které bylo opraveno pět soch. Hlavním problémem bylo zajištění původní hmoty kamene, neboť nepropustné tmely a sádrovcové krusty znemožňovaly hloubkové nasycení narušené hmoty zpevňovacími prostředky. Nemohlo však být přistoupeno k úplnému odstranění krust a tmelů, neboť krusty byly v mnoha případech posledními nositeli původního reliéfu a jejich odstraněním bychom ztratili poslední zbytky původního tvaru. Stejně tak odstraňováním některých tmelů by mohlo dojít ke značnému úbytku originální hmoty. Proto bylo nejprve provedeno předzpevnění pomocí navrtaných drobných otvorů a teprve po tomto základním zajištění mohlo být přistoupeno k částečnému ztenčení krust pomocí mikroabrazivní metody. Po částečném otevření povrchu bylo provedeno opětovné zpevnění organokřemičitými zpevňovacími prostředky. Na takto zpevněný povrch byl aplikován zábal hydrogenuhličitanu amonného v buničině. Naměkčené krusty bylo možno částečně omyt, přičemž tvar zůstal zachován. Po čištění bylo provedeno ještě opětovné lokální zpevnění míst, které předtím nebylo možné zpevnit. Na celou sochu, zejména pak na místa, kde byl aplikován uhličitan amonný byl opakovaně aplikován odsolovací zábal buničiny s destilovanou vodou. Opakováním tohoto zábalu došlo k dalšímu očištění krust a celkovému vysvětlení sochy. Na závěr byla ještě některá místa lokálně dočištěna opět pomocí mikrotryskávání. Kombinací různých metod při ztenčování a odstraňování krust prokládanou opakovaným zpevňováním narušených míst se podařilo dosáhnout odstranění nepropustného povrchu krust a otevření uzavřeného povrchu při zachování originálního tvaru, což je patrné zejména na reliéfu na podstavci zobrazujícím smrt sv. Václava, kde by i malé úbytky hmoty znamenaly výraznou ztrátu modelace.

Dutiny pod oddělenými krustami a praskliny pod staršími tmely, které nebylo možné odstranit byly vyplněny injektážní směsí systému Funcosil KSE firmy Remmers, která plynule navazuje na proces zpevňování.

Tmelení mělo převážně konzervační charakter, kdy byla doplněna pouze větší poškození, které narušovala výtvarnou celistvost sousoší. Při tmelení a zejména pak při rekonstrukci atributů bylo využito starší fotodokumentace. Podařilo se shromáždit řadu fotografií uložených v archivu Kutné Hory (SOkA), v kutnohorském muzeu (České muzeum stříbra) a v archivu SUPP v Praze, zachycující období od roku 1920 až do současnosti.

Tmel byl připraven na základě zkoušek z vápna SPHK, různých frakcí písku a drceného vápence s přídatkem bílého cementu tak, aby byl svou barvou, strukturou a fyzikálními vlastnostmi blízký originálnímu kameni. Při volbě materiálu na tmel bylo přihlédnuto i k faktu, že starší tmely zhotovené na vápenné bázi vydržely na sochu po mnoho desetiletí, aniž by byly zdrojem poškození pro původní kámen či nějak vizuálně narušovali integritu památky.

Vzhledem k tomu, že většina korozivních procesů probíhajících v kameni je více či méně spojená s vodou, bylo nutné omezit přísun vody do kamene, a proto bylo kromě důkladné hydrofobizace kamene přistoupeno k oplechování římsy soklu olověným plechem.

V průběhu minulých dvou let prošlo celkem 13 sousoší před Jezuitskou kolejí restaurováním a proces degradace by měl být zpomalen. Stav památky poznamenaný bezmála třemi staletími života, četnými „opravnými“ zákroky a přírodními vlivy je však takový, že by bylo vhodné otevřít diskusi o případné náhradě soch kopiemi a umístění originálů do lapidária. Při této diskusi narazíme na celou řadu problémů, které více či méně souvisejí s nedostatkem prostředků na obnovu památek.

Jednou ze základních otázek zůstává: „co s originálem?“ V současné době nejsou v Kutné Hoře a okolí vhodné prostory pro umístění a důstojnou prezentaci originálních sochařských děl.

Vážnou otázkou je i způsob zhotovení kopie, kde na jedné straně stojí kámen přírodní se svou tradiční řemeslnou metodou opracování a přirozeným procesem stárnutí a na druhé straně výdusek, tedy kámen umělý, který umožňuje zprostředkovat povrch a dochovaný reliéf originálu autentičtěji, ale nese dodnes stigma problémů spojených s výdusky epoxidovými, přestože technologie umělého kamene postoupila výrazně dopředu. V případě přírodního kamene, jako materiálu pro zhotovení kopií je naprosto nezbytné, aby byl volen takový kámen, který je svými vlastnostmi blízký původnímu materiálu. Vzhledem k tomu, že původní kamenolomy již nejsou využívány a pravděpodobně již není možné z nich vytěžit odpovídající bloky kamene

je třeba hledat materiál podobný. Rozhodně není řešením užití velmi tvrdých hrubozrnných pískovců, které jsou sice odolné a po několika desetiletích víceméně vykazují podobnou barevnost jako originál, ale jejich zcela odlišné materiálové vlastnosti předem determinují výsledný efekt natolik, že ani nejlepší sochař-kameník nedokáže napodobit způsob opracování, morfologii a výraz originálu. Optimální materiály pro náhradu zhotovení reprodukcí lze hledat například v Rakousku⁵, případně ve Francii.

K případným výměnám soch a kamenných prvků by mělo být přistoupeno na základě komplexnějších památkových úvah. V minulosti totiž právě v případě souboru sousoší před kolejí došlo v upřímné snaze zachránit havarijní stav památky k postupné výměně několika částí sousoší z několika různých materiálů.⁶ V případě, že by tento trend měl pokračovat započatým směrem, mohlo by se stát, že by bez jasně dané dlouhodobé koncepce došlo v průběhu desítek let, v závislosti na postupném dožívání jednotlivých částí sousoší, k náhradě prakticky všech prvků z mnoha různých materiálů a v různých provedeních, což by kdysi ucelený soubor sochařských děl výrazně devalvovalo.

Přesto, že řešení výše uvedených problémů je věcí velmi složitou, je nutné problematiku náhrady sochařských děl koncepčně a odpovědně řešit. Značná část kamenných sochařských památek na Kutnohorsku je za hranicí své materiálové životnosti a hrozí, že některá díla budou nenávratně ztracena.

Pohled na galerii sousoší od chrámu sv. Barbory

Stav sousoší sv. Václava před restaurováním

Detail reliéfu na soklu před restaurováním

Stav po dokončení prací

BAREVNÉ
REPRODUKCE
TĚCHTO
NÁHLEDŮ
NALEZNETE
V OBRAZOVÉ
PŘÍLOZE
V ZÁVĚRU
SBORNÍKU
(NA STR 53).

5 kamenolomy v oblasti St. Margarethen

6 hlava andílka u sousoší Ignáce z Loyoly z hořického pískovce, váza z hořického pískovce, anděl ze sousoší sv. Floriána z božanovského pískovce, personifikace Ameriky ze sousoší sv. Františka Xaverského z božanovského pískovce atd.

Restaurování sousoší sv. Václava před Jezuitskou kolejí v Kutné Hoře

BcA. Jakub Ďoubal

6

< Stav sousoší sv. Václava před restaurováním

Detail reliéfu na soklu před restaurováním

< Stav po dokončení prací

Pohled na galerii sousoší od chrámu sv. Barbory

